

Kirjallisuutta

Uuden kielioppijärjestelmän hahmottelua

HANS GLINZ *Die innere Form des Deutschen*. Eine neue deutsche Grammatik. 504 sivua. A. Francke AG. Verlag. Bern. 1952.

V. 1937 julkaisi saksalainen Erich Drach teoksen »Grundgedanken der deutschen Satzlehre», jota nykyisellään pidetään käänteentekeväenä saksan kielen lauseopillisten kysymysten käsittelyssä. Hän halusi johtaa lauseen määrittelyn elävästä puhetilanteesta ja sen mukaisesti tähdensi kielen ilmausten kolmea perusosaa: sointia, muotoa ja sisällystä. Muotojen kategoriaan hän tällöin laski kuuluviksi myös sanain valinnan ja niiden järjestyksen. Painotuksella oli niinkään tärkeä osuutensa lauseen tarkastelussa.

Erich Drachin esiintymisen pääsi pian vaikuttamaan mm. Saksan koulujen kieliopin käsittelyyn, sillä jo puolitoista vuosikymmentä sitten Fritz Rahn ja Wolfgang Pfeiderer ryhtyivät julkaisemaan vihkoittain ilmestynyttä koulukielioppia, jolla oli paljon puhuva nimi »Deutsche Spracherschulung». Rahn ja Pfeiderer lähtevät lauseopin esityksensä saksankielisen lauseen kolmi-jäsenisyydestä: pääjäsen (Hauptglied), aikajäsen (Zeitglied) ja täydennys (Ergänzung). Nämä jäsenet eivät läheskään aina ole yhden sanan tai pääsanon ja apuverbin muodostamia, vaan ne koostuvat sanoista, jotka sisällöllisesti muodostavat ehjän kokonaisuuden.

Rahnin—Pfeidererin kielioppi on tullut suosituksi Saksan kouluissa, ja myös Sveitsissä sitä melkoisesti

käytetään.¹ Sen esittämät periaatteet ovat siten varsin tunnetut. Niitä vastaan on kuitenkin esiintynyt myös arvostelua, mm. on syntynyt keskustelua lauseen kolmi-jäsenisyysperiaatteesta. Huomiota on saanut osakseen esim. prof. Henning Brinkmannin lauseen määrittely, jonka mukaisesti saksalainen lause on yleensä kaksijäseninen, subjektin ja predikaatin yhteenkuuluvuuteen perustuva, mutta voi erityisesti ns. toimintalauseena (Handlungssatz) laajentua kolmi-jäseniseksi. Ero Brinkmannin ja edellä mainittujen kieliopin tekijäin käsitysten välillä ei kuitenkaan ole suuri, sillä myös Brinkmann pitää lausetta puhetilanteen ja puheyhteyden osana.

Erittäin paljon on viime vuosina kiinnitetty huomiota niihin mielipiteisiin, joita tunnettu germanisti Leo Weisgerber on äidinkielestä, sen olemuksesta ja myös sen kouluopetuksesta esittänyt. Hänen teoksensa »Vom Weltbild der deutschen Sprache», jonka I nide ilmestyi viime vuonna uutena painoksena »Die inhaltbezogene Grammatik», on herättänyt tavallista paljon enemmän mielenkiintoa, ja se samoin kuin hänen erilliset artikkelinsa ovat ehtineet ulottaa vaikutuksensa myös koulujen äidinkielen opetukseen. Weisgerber, kuten Drach, Rahn, Pfeiderer ja Brinkmann, lähtee puhetilanteen luomasta, sisällöltään

¹ Wirkendes Wort 1953|54, 5. vihko s. 309.

määräytyneestä ilmaisukokonaisuudesta, jonka hän jäsentää saksan kielen sisäisen luonteen mukaisesti. Hänen analyysinsä poikkeaa Rahnin ja Pfleidererin jäsentelystä, hän käyttää nimityksiä johto-osa (Leitstück), ydinosa (Kernstück), päteosa (Schliessstück), laajennusosa (Ausbaustück) ja sulkuosa, (Klammer), jolloin ydinosa tarkoittaa äärimmilleen tyypistetyin ilmaisun ydintä, useissa esimerkeissä vanhan jäsentelyn subjektia ja predikaattia yhteisesti.² Weisgerberin tutkimustuloksia on alettu yhä intensiivisemmin soveltaa Saksan kouluopetukseen, mm. on jo ehtinyt ilmestyä koulukielioppeja, jotka rakentuvat hänen esittämillensä periaatteille.³

Kieliopin uudistuspyrkimykset eivät kuitenkaan rajoitu vain Saksaan, vaan myös Sveitsistä on kaksi vuotta sitten tullut keskusteluun erittäin huomattava lisä, kun zürichiläinen oppinut Hans Glinz julkaisi teoksensa »Die innere Form des Deutschen».

Aiheen kieliopillisille pohdinnoilleen Glinz sanoo saaneensa 1930-luvun alkupuolella jo ensimmäisinä lukukausinansa Zürichin yliopistossa, jossa hänen opettajinaan ovat toimineet meilläkin tunnetut filologit J. Jud, M. Leumann ja R. Hotzenköcherle. V:sta 1936 alkaen hän on toiminut saksan ja ranskan kielen opettajana eräässä oppikoulussa, ja opettajantyö on myös vaikuttanut kieliopillisen harrastuksen vireillä pysymiseen. Esiteltävän teoksen suunnitelman hän ilmoittaa laatineensa jo joulukuussa 1942 ja tammi-kuussa 1943. Varsinaisen kirjoi-

tus- ja kokoonpanotyön alkuun hän on omien sanojensa mukaan päässyt helmikuussa 1944 ja saanut sen suurin piirtein päätökseen heinäkuussa 1948. Saman vuoden joulukuussa se on hyväksytty Zürichin yliopistossa ns. habilitaatiotyönä, jonka perusteella hänet on otettu saman yliopiston dosentiksi. Sen jälkeen on tapahtunut vielä korjauksia ja parannuksia, ja painosta teos on päässyt vasta v. 1952.

Tutkimustyönsä tulosta Glinz nimittää saksan kielen uudeksi kieliopiksi. Samalla hän huomauttaa, ettei aineistossa ole mitään ennestään tuntematonta, mutta vanha ja tunnettu aines on järjestetty uusien luokitteiden, kategoriain mukaan ottamalla huomioon kielessä vallitsevat ilmiöt ja kielen todellisuus sekä luomalla kokonaan uusi käsitesysteemi. Tehtävä on ollut, hän väittää, välttämätön, sillä perinteellinen kielioppijärjestelmä on hänen mielestään sekä tutkimuksen että kouluopetuksen kannalta puutteellinen eikä se myöskään vastaa filosofian vaatimuksia. On selvää, että vaikka kirjoittaja puhuukin koulusta, hänen tutkimuksensa ei voi olla kouluja varten kirjoitettu, vaan on puhtaasti tieteellinen yritys kielenongelmien selvittämiseksi, sillä tässä kuten monessa muussakin asiassa vasta tieteellisten ratkaisujen tapahduttua on mahdollisuus päästä uudistamaan koulun kielenopetusta.

Teoksen 50 sivun laajuudessa valmistavassa osassa kirjoittaja käsittelee kieltä yhteisön merkkisysteeminä, selvittelee deskriptiivisen kieli-tieteen ja historiallisen kielen-tutki-

² Yksinkertaisimpia jäsentelyesimerkkejä sisältää Weisgerberin artikkeli »Das Wissen vom Satz in der Sexta», Wirkendes Wort 1952/53, 6. vihko ss. 365–376.

³ Jyrkimmin tätä suuntaa edustaa Felix Ahrendsin ja Robert Jahnin oppikirja »Der deutsche Sprachspiegel» (1950/52), jota E. A. Saarimaa esittelee Virittäjän tässä vihkossa s. 403—.

muksen välisiä eroavaisuuksia, vertailee sanatietouden ja puhekielen suhdetta toisiinsa, luo valoa kielen tieteellisen tutkimuksen ja erityisesti kieliopin laatimisen metodeihin ja esittelee terminologian ongelmia. Teoksensa ensi sivuilta alkaen hän tähdentää kunkin kielen omaa erikoislaatua muihin kieliin verrattuna, sillä juuri tämän omalaatuisuuden toteaminen saksan kielen osalta on ollut lähtökohtana hänen tutkimukselleen. Hän mainitsee yhden kuvaavan esimerkin: *Ich lege das Blatt auf den Tisch—Ich stelle das Tintenfass auf den Tisch*. Paneminen ilmaistaan näissä lauseissa kahdella eri verbillä, joiden käyttö määräytyy pantavan esineen laadun ja sen suhteen mukaan, mikä tällä esineellä on alustaan. Läheskään kaikissa kielissä ei tällaista kahtalaisuutta ole.

Periaatteelliselta ja käytännölliseltäkin kannalta kieliopin terminologialla on varsin keskeinen merkitys kielen olemusta tutkittaessa ja myös kieltä opetettaessa. Saksassa on, kuten Glinz toteaa, jo vuosisatoja ollut käytännössä rinnatusten sekä latinalaisperäisiä että omakielisiä nimityksiä. Substantiivien vastineina ovat esiintyneet mm. termit Hauptwort, Nennwort ja Dingwort, verbin vastineina Tätigkeitswort ja Zeitwort, ja subjektista on käytetty sanaa Satzgegenstand. Useat kieliopin uudistajat ovat pyrkineet muuttamaan tätä terminologiaa ja tuomaan siihen uudismuotoja. Esimerkkinä voidaan mainita Berthold Otto, joka v. 1912 julkaisemassaan kieliopillisessa teoksessa esitti mm. sellaisia oppisanoja kuin Träger 'subjekti', sananmukaisesti 'kantaja', Dulder 'objekti', sananmuk. 'kärsivä ihminen, uhrautuva olento, marttyyri', Spruch 'predikaatti', sananmuk. 'tuomio, päätös'. Edellä mainittu

Pfleiderer käyttää mm. termejä Hauptglied 'pääjäsen', 'subjekti', Zeitglied 'aikajäsen', 'predikaatti', Zielergänzung 'tarkoituksen täydennys', 'objekti' jne. Tällä tavoin termien käytössä on paljon hajanaisuutta, jopa sekavuuttakin. Yleisenä periaatteena opetuksessa on ollut, että ala-asteilla tyydytään omakielisiin oppisanoihin, mutta korvataan ne myöhemmässä vaiheessa latinalaisperäisillä.

Glinz arvostelee käytännössä olevia nimityksiä varsin jyrkästi. Omakielisten termien heikkoutena hän pitää mm. sitä, että kun ne merkitykseltään ovat tunnettuja, esim. Hauptwort 'pääsana', ajatellaan, että sana lauseessa on aina merkityksensä mukaisessa tehtävässä, siis Hauptwort aina lauseen tärkein ja keskeisin sana, vaikka niin ei olisi-kaan. Latinalaisperäinen termi ei saksalaista kieliopin lukijaa johda samanlaiseen etymologointiin, koska yleensä ei nimestä tiedetä muuta kuin sen opittu muoto. Sen sijaan syntyy muunlaisia ristiriitoja. Sana, joka logiikan mukaan on subjekti, saattaa ollakin kieliopillinen objekti: *es gab keinen nettern Menschen als ihn*.

Käsiteltävässä teoksessaan Glinz joutuu tuomaan esille joukon uusia termejä, joiden tarpeellisuutta hän yksityiskohtaisesti perustelee. Hänen käsityksensä mukaan kielen kategoriat on määriteltävä toisin kuin aikaisemmin, ja kun käsitteet näin muuttuvat, niiden on saatava myös uudet nimet. Syntyisi sekaannusta, jos puhuttaisiin objektista ja objektista »sen uudenaikaisessa merkityksessä». Selvempää on niin ollen antaa uudelleen määritellyille tai kokonaan uusille kategorioille uudet, ennen käyttämättömät nimet, ja ne on luotava omasta kielestä, oman kielen varoihin nojautuen, sillä latina-

lais- tai kreikkalaisperäisten nimien muodostamista saksan kieltä käsittelevään tutkimukseen voitaisiin pitää sekä kielen että sen tutkijan köyhyyden osoituksena. Mahdolliset vastaväitteet kirjoittaja pyrkii jo ennakoitua kumoamaan huomauttamalla, ettei hänen tarkoituksensa näin ole väheksyä länsimaista kulttuuriperinnettä, vaan että hänen mielestään jonkin systeemin termien osuvuus ja täsmällisyys on paljon tärkeämpää kuin erilaisten systeemien termistössä vallitseva yhtäläisyys. Käytännöllisin esimerkein hän osoittaa, millaiseen yhdenkaltaisuuden kuvitteluun yhteinen nimi eri kielten järjestelmissä on joutanut. Saksalaisessa lauseessa *Das Wetter ist schön* sana *schön* selitetään adjektiiviksi, kun taas lauseessa *Das Mädchen singt schön* sanaa *schön* pidetään adverbina (vrt. lat. *pulcher, pulchra, pulchrum—pulchre*), vaikka todellisuudessa on kummassakin tapauksessa sama sana samassa muodossa. Ero on kuviteltu. Eri kielissä vallitseva systeemi ei ole sama, vaikka traditionaalisesti käytetään samoja termejä. Kirjoittaja huomauttaa, että me nykyajan ihmiset hymyilemme vanhoille kieliopeille, joissa kieli on orjallisesti mukautettu latinan kielen kaavoihin. Esim. 1600-luvun saksan kieliopeissa oli *der Mann*-sana taivutettu seuraavasti: *der Mann, des Mannes, dem Manne, den Mann, von dem Manne, o Mann*, tai latinan mukaan myös *sum, sim, utinam sim* oli *ich bin, ich sei, wollt' Gott dass ich sei*. Suomalainen lukija tulee ajatelleeksi Eskil Petraeuksen suomen kielioppia. Mutta jos tälle hymyillään, Glinz selittää, olisi hymyiltävä paljolle sille, mitä nykyiset kieliopit sisältävät. Eihän esim. imperfektiä ja perfektä käytetä eri kielissä samalla

tavoin. Toisaalta kirjoittaja kuitenkin myöntää, että kaikissa kielissä on myös samanlaisia käsitteitä, joiden ilmaisemiseksi voidaan käyttää samaa termiä. Näin on esim. *verbi*-käsitteen ja -nimityksen laita. Kaikille kielille yhteinen terminologia tulee Glinzin mukaan kysymykseen vain siinä tapauksessa, että kaikissa kielissä on yhteinen, sama rakenne. Mutta ennenkuin eri kielten yhteisten rakenteellisten piirteiden esittämiseen päästään, kunkin erilliskielen rakenne olisi ensin sen omalta pohjalta tarkoin tutkittava ja systemoitava. Yhteisen rakennelman luominen on siten kielitieteen perimmäinen tehtävä, päämäärä, johon pyritään, mutta ei tutkimuksen lähtökohta, jollaiseksi se aivan kuin luonnostaan on aikaisemmin käsitetty.

Periaatteellisten yleispohdintojen jälkeen kirjoittaja käy kielen yksityiskohtaiseen selvittelyyn. Ikäänkuin alkuesimerkiksi hän on ottanut kaksi varsin laajaa puhejaksoa, jotka hän jakaa pienempiin osiin useiden eri henkilöiden keskimääräisen ääntämyksen mukaan. Yksilöllisiä eroavuuksia, joita kirjoittaja toteaa esiintyvän, hän ei pidä kovin tärkeinä, kun on kysymys sivistyneiden puhekielestä, jolla on myös ääntämistä koskevat norminsa. Jaon perusteina ovat sävelkorkeus, äänen voimakkuusaste ja hengitysjaksot. Näin hän päätyy määrittelemään lauseen seuraavasti: lause on yhdellä hengähdyksellä ilmaistu kielellinen tuote. Siten se on äänellisen tuoton yksikkö (*Einheit*) ja sellaisena pienin puheyksikkö (*Sprechenheit*), normaalisti etenevän puheen pienin hengitysyksikkö. Tähän määrittelyyn ei ole päädytty sisällön perusteella, vaan äänikuvan pohjalta.

Tässä ei liene aihetta suorittaa

vertailua Glinzin määritelmän ja muiden lauseesta annettujen määritelmien kesken, joita jo yksin John Ries teoksessaan »Beiträge zur Grundlegung der Syntax» on esittänyt 140.

Mutta vaikka lause on, kuten Glinz sanoo, pienen ehyn kokonaisuuden muodostava, yhdellä hengähdyksellä tuotettu puheenosa, siinä voidaan kuitenkin erottaa kohokohtia, huippuja, eikä se ole kiinteä, vaan sen yksityisiä osia voidaan ääntää erillisinä. Kirjoittaja on ottanut esimerkiksi lauseen: *Den andern Tag war eben alles verschwunden.* Se voidaan painottaa eri tavalla aina sen mukaan, mitä osaa siinä halutaan tähdentää. Mutta tällöinkään lause ei kirjoittajan mukaan vielä jakaannu sanoihin, vaan osiin, jotka koostuvat jonkin asian ilmaistamiseen tarvittavista puhejaksoista. Esim. *den andern Tag* on tällainen osa, oma sisältömomenttinsa, ja kun tällaisesta sisältömomentista erotetaan pienempiä osia, päädytään sanoihin. Luonnollisesti sisältömomentti jo semmoisenaan voi olla sana.

Sana on näin ollen pienin sisällön tai merkityksen yksikkö.

Vanhan kielioppiperinteen mukaisesti sanat jaetaan tavuihin ja tavut äänneisiin samalla tavoin kuin lauseet sanoihin. Glinz pitää sanan jakoa käytännön tarpeiden mukaan syntyneenä teoriointina. Hän huomauttaa, että talot erotetaan toisistaan muodon, värin, koon ja katunumeron perusteella, mutta kukaan ei väitä, että talot koostuisivat muodoista, väreistä tai katunumeroista. Äänneetkin ovat vain merkkejä, joista sanat tuntee, mutta koostumisen laita ei ole yhtä selvää. Tämä tällainen kannanotto, jota vastaan esim. päätteiden, johdinten ja sufiksiainesten kannalta olisi paljonkin

huomautettavaa, on vaikuttanut, ettei Glinz ole ottanut äänneitä enempää kuin tavujakaan lähemmin pohdittavakseen. Hänen järjestelmässään ne ovat kutakuinkin merkityksettömiä.

Lauseanalyysinsä perustana Glinz on käyttänyt kolmea koetta: siirto-, korvaus- ja poistokoetta (*Verschieb-, Ersatz- und Weglassprobe*). Siirtokokeen suorittaminen on tapahtunut siten, että tutkittavaksi on otettu monesta sanasta tai sanaryhmästä koostuva lause ja siinä koekeltu eri sanojen ja sanaryhmien vaihtamista niiden muotoa muuttamatta.

Seuraavissa esimerkeissä on poikiviivoituksella osoitettu, minkä osien vaihdettavuutta on tutkittu:

Den andern Tag | war | eben | alles | wieder | verschwunden.

Der mystische Schleier | war | aufgehoben.

Man | ging | durch diese Türe | wieder | frei | aus einer Stube | in die andere | aus der | Abends vorher | soviel Abenteuer | gelauchtet | hatten.

Tällaisen jaon perusteella päädytään osiin, joista lause on rakentunut. Nämä osat eivät muodosta itsenäisiä puheyksiköjä, vaan niveltävät elimellisesti yhteen. Ne eivät myöskään ole pienimpiä yksiköjä, jotka kielessä voidaan erottaa toisistaan, esim. *durch diese Türe, der mystische Schleier*. Sanoja voi niissä olla useita. Näin on lauseen, so. pienimmän puheyksikön, ja sanan, so. pienimmän yksinään lausuttavan merkityksyksikön lisäksi saatu uusi lauseopillinen käsite, sijoittelujäsen (*Stellungsglied*), jolla siis tarkoitetaan pienintä lauseeseen kuuluvaa kokonaisuutta tai yksikköä, joka voidaan mielekkäästi siirtää eri paikkaan lausetta ja joka samalla on sanaa korkeampi merkityksyksikkö.

Korvauskokeella voidaan valaista erityisesti sijoittelujäsenen ja sanan keskinäistä suhdetta. Esim. lauseessa *Man | ging | durch die Türe | wieder frei | aus einer Stube | in die andere* sana *man* voidaan korvata sanoilla *ein Knabe, ein Fräulein*, jolloin tällaisen sanan voidaan katsoa muodostavan lauseaineksen (Satzelement). Aina ei kuitenkaan sana yksinään riitä tähän tehtävään, vaan vasta useat sanat yhdessä muodostavat tällaisen aineksen, esim. *ein trauriger Knabe* olisi tässä suhteessa samanlainen aines kuin *ein Knabe*, samoin *von neuem* muodostaa lauseaineksen, mutta eivät erikseen sanat *von* ja *neuem*.

Analyysin tietä voidaan mennä vielä pitemmälle. Sijoittelujäsen (Stellungsglied) voidaan edelleen jakaa alijäseniin, jolloin se itse on pääjäsen (Hauptglied).

Pääjäsenten kesken vallitsevaa arvojärjestystä voidaan tutkia poistol. poisjättökoetta (Weglassbarkeitsprobe) käyttäen. Tällöin katsotaan, onko näiden pääjäsenten joukossa joitakin tai edes jokin jäsen, joka voidaan jättää pois lauseen silti pysyessä mielekkäänä. Tällaista poisoton sallivaa jäsentä ei voida pitää yhtä tärkeänä, yhtä keskeisenä ja yhtä leimaa antavana kuin sellaisia jäseniä, jotka määräävät lauseen mielekkyyden.

Kun lauseessa on suoritettu edellä mainittuja kokeita, on havaittu, että on yksi jäsen, joka siirtokokeessa on osoittautunut asemaltaan kiinteäksi ja korvauskokeessa vaikeasti johonkin toiseen vaihdettavaksi tai vaatii sijallensa toisen yhtä määräävän sanan, kuin se itse on. Tälle jäsenelle on myös tunnusomaista, että se on yksi ainoa sana. Tätä jäsentä Glinz sanoo johtojäseneksi (Leitglied). Hyvin monessa tapauksessa se on sama kuin vanhan kielioppijärjestelmän

predikaatti, mutta ei kuitenkaan aina. Esim. verbien liittomuodoista vain apuverbin finiittimuoto käsitetään johtojäseneksi.

Nyt saatettaneen kysyä, miksi koko jäsentelyä ei voitaisi vanhan tavan mukaisesti aloittaa verbin finiittimuodosta nimittämällä sitä predikaatiksi. Glinz pitää kuitenkin tärkeänä, että johtojäsen saadaan määritellyksi siirto- ja korvauskokeen perusteella, sillä näin muodostuu perusta hänen hahmottelemalensa kokonaisjärjestelmälle. Saksan kielen sanajärjestys on, kuten tiedämme, paljon yksityiskohtaisemmin määrätynyt kuin esim. suomen kielen, ja johtojäsenen sijainnin perusteella Glinz ryhmittelee lauseet kolmeen eri lajiin, jotka ovat:

1) ydinlause (Kernsatz) — johtojäsen lauseen toisena jäsenenä (ei toisena sanana), esim. *Ich weiss, Der alte Meister sagte*;

2) jännitelause (Spannsatz) — johtojäsen lauseen lopussa, esim. normaalit sivulauseet: *weil — — — ist, wenn — — — ist*.

3) otsalause (Stirnsatz) — johtojäsen on lauseen alussa, esim. *Kommst du?*

Näihin kolmeen kategoriaan Glinz on sijoittanut kaikki lauseet. Esim. tyyppi — — *sagte Meister, — — antwortete die Alte* sisältää vain näennäisiä poikkeuksia, koskapa edellä oleva lause on niissä lauseenjäsenen asemassa, esim. *Was gibt denn das, Mutter, sagte Meister. Einen heiligen Christ vor deine Kinder, antwortete die alte*.

Glinzin tällä tavoin suorittama lauseiden ryhmittely on varmasti oikea, mutta kun entinenkin systeemi tunsikin nämä muodot: päälause (Hauptsatzform), sivulause (Nebensatzform) ja kysymyslause (Fragesatzform), joudumme epäilemään,

onko näin saavutettu mitään ratkaisevasti merkitsevää. Kuitenkin myös tätä yksityiskohtaa on arvosteltava vain järjestelmän osana.

Verbien nimityksen Glinz on vanhasta järjestelmästä semmoisenaan siirtänyt omaansa. Tämä perustuu siihen, että hänenkin systeemissään verbit sanaluokkana tarkoittavat täsmälleen samaa kuin vanhassa järjestelmässä. Eroavaisuudet, jotka niiden käsittelyssä tulevat esille, aiheutuvat siitä, että Glinzin määrittelemät lauseenjäsenet, joina verbi voi esiintyä, ovat toiset kuin latinalaisperäisessä lauseanalyysissä. Erityisesti on huomattava, että verbien liittomuodoista ainoastaan apuverbin Glinz käsittää johtojäseneksi, pääverbi on muu lauseenjäsen. Täten perfekti, pluskvamperfekti, futuuri ja koko passiivi joutuvat entitisestä poikkeavalla tavalla analysoitaviksi. Eroavista yhdistyksistä taas vain verbiosa voi olla johtojäsenenä. Imperatiivi on niinikään sangen erikoislaatuinen, vaikka sen muodot ovatkin yksinäismuotoja. Siirtämiskokeen antama tulos ei niissä ole sama kuin muissa verbimuodoissa eikä sanajärjestys läheskään yhtä ratkaiseva kuin ilmoitus- tai kysymyslauseissa. Voidaan näet antaa kehotus joko muodossa *Geh jetzt nach Hause!* tai *Jetzt geh nach Hause!* vrt. jälkimmäiseen esim. ilmoituslausetta: *Du gehst jetzt nach Hause* tai edelliseen konditionaalilauseetta: *Gehst du jetzt nach Hause* — — — Tällaisista syistä Glinz erottaakin imperatiivin kokonaan omaksi kategoriaksensa, josta tulee puhetta vähän tuonnempana.

Verbeille luonteenomaisena piirteenä kirjoittaja pitää niiden kytketyistä aikamomenttiin: ne näet ilmaisevat jotakin, mikä liittyy tapahtumiseen. Tästä verbien erikois-

piirteestä hän käyttää nimitystä tapahtumamomentti (Vorgangsmoment). Esim. muodoissa *schläft* ja *schlieft* se on, mutta puuttuu esim. muodoista *Schlaf*, *schläfrig*, *Schlafmittel*, *schlaftrunken*. Toisaalta Glinz kyllä myöntää, että on olemassa myös muita sanoja, joihin tämä aikamomentti kuuluu, esim. *aika*, *tunti*, *hetki*, *varhain*, *myöhään*, *eilen tänään*, *kauan*, tai *tulo*, *lähtö*, mutta hänen mielestään aikamomentti näissä sanoissa on kuitenkin ikäänkuin ylimääräisenä, koska se jo luonnostaan kuuluu niiden perusmerkitykseen, sanan asiaytimeen (Sachkern). Verbissä aikamomentin ei tarvitse johtua asiaytimeestä, vaan se kuuluu koko sanaluokan perusominaisuuksiin. Jokainen verbi on Glinzin mukaan ajallisesti määrätynyt, olipa sen asiaydin miten ajaton tahansa. Tämän perusteella tempukset (Zeitformen) ovat uudessa järjestelmässä keskeisimmät verbimuodot. Mutta kuten edellä todettiin, verbien liittomuodoista vain apuverbi voi olla johtojäsenenä; pääverbi on muu lauseenjäsen. Aikamuotojen määrittelyssä tällä seikalla on myös merkityksensä: Glinz erottaa varsinaisesti vain kaksi tempusta: yleisen (allgemein), esim. *ist*, *schläft*, ja menneen (vergangen), esim. *war*, *schlieft*. Yleinen aikamuoto voi ilmaista joko nykyajassa (Gegenwart) tai tulevaisuudessa (Zukunft) tapahtuvaa tekemistä.

Vanhan kielioppijärjestelmän moduksien käsittelyssä Glinz on nähnyt epäjohdonmukaisuuksia, esim. muodot *kam* ja *käme* ovat muodon puolesta rinnakkaisia ja siitä on tultu nimitysten samankaltaisuuteen, vaikka sisältö ja käyttö niillä ovatkin erilaiset. Glinzin mukaan voidaan saksassa erottaa kolme modusta (Sagweisen) sen mukaisesti, millai-

sena tekeminen ilmoitetaan: 1) fest, esim. *du bist, warst*, 2) anzunehmen, esim. *du seiest* ja 3) nur zu denken, esim. *du wärest*. Ensimmäiseen niistä sisältyy kaksi aikamuotoa: yleinen ja mennyt. Käsky- 1. kehotusmuodot Glinz on erottanut omaksi ryhmäkseen, koska ne eivät vielä ilmaise tekemistä, vaan vasta kehottamista siihen.

Epäjohtonmukaisiksi Glinz toteaa myös eräät persoonamuodot. Esim. mon. 1. ja 3. persoonassa käytetään samoja muotoja, *wir t. sie sind, wollen, gehen* jne., vaikka mikään ei verbissä osoita erilaisuutta. Niinkään mon. 1. persoonan muodot voidaan lausua ikäänkuin kuorossa tai yksi voi käyttää niitä puhuessaan monien puolesta. Samoin on teititelyssä muodon ja luvun ristiriitaa, esim. *Sie sind sehr freundlich, mein Herr t. meine Herren*. Kun erällä verbeillä lisäksi yks. 1. ja 3. persoonan muodot ovat samanlaiset, esim. *ich t. er weiss, darf* jne., osoittaa tämäkin, että puhe persoonista järjestyslukua käyttäen on teoreettista. Glinzin mukaan on asiallisesti oikein käyttää termejä: puhuja, puhuteltava ja puheenaoleva.

Monipuolisesti Glinz on teoksesaan käsitellyt traditionaalisen kieliopin nominaalimuotoja: *leuchten, leuchtend, geleuchtet*. Myös niiden tutkimiseksi hän on käyttänyt siirto-, korvaus- ja poistokoettaan, ja tällöin hän on päätenyt toteamaan, että niiden paikka saksalaisessa lauseessa on tarkoin määrätynyt ja että ne ovat varsin kiinteästi kytkeytyneet lauseen johtojäsenenä olevaan verbiin. Viimeksi mainitun seikan hän selittää johtuvan siitä saksan kielelle ominaisesta periaatteesta, että lauseenjäsenten kesken vallitsee tietty yhteenkuuluvuus, mutta samassa asemassa kuin nomi-

naalimuodot ovat johtojäsenen, ovat siihen myös monet ei-verbaaliset jäsenet. Sellaisia ovat esim. adverbijäsenet *gleich, sogleich* jne. Nominaalimuotojen nimitykseksi Glinz on ottanut verbin asiayhinmuodot (Sachkernformen des Verbs), koska ne juuri selvimmin osoittavat verbin asiaytimen, perussisällön. Niin esim. muodolla *leuchten* on oma, aikamomentin sisältävä verbaalinen luonteensa, mutta se on vailla luvun, persoonan, tempuksen ja moduksen määrittämistä. Asiaydinmuotojen kolme ryhmää ovat: 1) puhtaat muodot (Reinform), esim. *schlagen, schlafen*, 2) laatumuodot (Artform), esim. *schlagend, schlafend* ja 3) suoritusmuodot (Vollzugform), esim. *geschlagen, geschlafen*.

Lauseen yksityisten osien määrittelyn Glinz on suorittanut tarkan analyysin perusteella. Näytteeksi siitä tavasta, jolla hän on tuloksiin päätenyt, esitän muutaman yksityiskohdan.

On otettu tarkasteltaviksi esim. seuraavanlaisia ilmauksia:

— — — *in ängstlichen Erwartung, dass es nicht Nacht werden sollte.*

— — — *um zu sehen, was blinkendes sich hinter dem Vorhang bergen möchte.*

Jälkimmäiset lauseet ovat vanhan järjestelmän mukaan sivulauseita (Nebensatz), joilla saksan kielessä on se erikoisuus, että niissä konjunktio on lauseen alussa ja predikaatti sen lopussa. Glinzin mukaan ne ovat jännitelauseita (Spannsätze), ja laajan tarkastelun tuloksena voidaan havaita, että niiden kärkinä t. kärkijäsenenä (Spitzen, Spitzenglieder) on kolmenlaisia muotoja:

1) sanoja, jotka voivat esiintyä vain jännitelauseiden alussa, mutta eivät missään muussa tehtävässä,

esim. *dass, wenn, weil, obschon, bevor, als wenn, ob, als ob* jne.

2) sanoja, jotka esiintyvät ydinlauseiden (Kernsatz) kärkijäseninä, tällöin useimmiten kysymyslauseiden alussa, esim. *wo, was, wie, womit, welche, wann*.

3) sanoja, jotka esiintyvät, paitsi jännitelauseiden kärkijäseninä, myös alijäseninä (Unterglied), esim. artikkeleina, joista Glinz käyttää nimitystä suureviittaus (Grössenhinweis), esim. *der, die, das, von der, den, edelleen da, wie, als, bis* jne.

Myös näitä sanoja on tutkittu siirto- ja korvauskokeiden perusteella. Siirtäminen ei tule kysymykseen, koska sanojen paikka lauseissa on täsmälleen määräytynyt. Korvaamiseen soveltuvat vain ryhmät 2 ja 3, ja nekin vain osittain. Esim. lauseessa *da er mit dem Manne sprach* voidaan *da*-sanana paikalla tietyissä tapauksissa käyttää esim. sanoja *weil, als, obwohl*, joskin muutos tällöin vaikuttaa lauseen merkitykseen.

Edellä esitettyjä ryhmiä lähempää tarkastettaessa voidaan havaita, että kaikki 2:sen ryhmän sanat, *wo, was, wie, womit, welche* jne., alkavat *w*:llä ja että 3:nnessä ryhmässä taas on näitä vastaavia sanoja, jotka kaikki alkavat *d*:llä, esim. *wer-der, was-das, wessen-dessen* jne. Tämän perusteella Glinz puhuu *w*- ja *d*-sarjoista, *w*-sanat sisältävät kysymyksen, *d*-sanat viittauksen johonkin. Ero ei aina kuitenkaan ole selvä, sillä saksassa on tapauksia, joissa myös *d*-sana tavataan kysymyksissä, esim. *Der soll mir etwas befehlen? Da soll ich hingehen?* Toisaalta taas *w*-sanat ovat voineet menettää kysyvän luonteensa, esim. *Was ein Schweitzer in Amerika erlebte*, ja lisäksi on tapauksia, joissa *w*-sanana käyttöä voidaan pitää täysin rinnakkaisena *d*-sanana käytön kanssa. Pohjimmainen

ero on kuitenkin siinä, että *d*-sanat viittaavat johonkin täsmällisesti määritelttyyn, olemassa olevaan, mikä ominaisuus *w*-sanoilta puuttuu. Mutta muitakin eroja on, esim. kysymyksessä *Wer geht mit?* sana *wer* on suvuton, kun sen sijaan vastaava *d*-sana *der* on nominatiiviasuisena maskuliini. Tämänsuuntaista erittelyä Glinz on jatkanut varsin pitkälle, ja niin hän päätyy sanaluokkajakoon: *w*-sanat ovat tyhjiösanoja (Leerstellenwörter), koska niillä niiden aloittaessa jännitelauseetta ei ole täsmällistä vastetta, *d*-sanat taas ovat viittaussanoja (Hinweiswörter), kun ne läheisesti kytkeytyvät korrelaatteihinsa. Molempien sanaryhmien yhteisnimityksenä Glinz on käyttänyt termiä jänniteliiteosanat (Spannfügwörter). Jänniteliiteosia (Spannfügteil) taas ovat sanat, joiden merkitys ilmenee siinä suhteessa, missä jännitelause (Spannsatz) on ilmaukseen, so. sanaan, sanaryhmään tai lauseeseen. Esim. virkkeellä *Du sollst erraten, dass er spricht* sana *dass* johtaa jännitelauseessa ilmaistuun asiaan, vastaavasti virkkeessä *Ich weiss es genau, ob er spricht oder nicht* sana *ob* johtaa jännitelauseen esittämään mahdollisuuteen. Muita jänniteliiteosia ovat *wenn, weil, bevor, nachdem, seit dem, anstatt dass, so dass, obwohl, obschon* jne. Sanaluokkana näiden ryhmien sanat eivät ole yhtä selväpiirteisiä kuin verbit, joille Glinzin mukaan on tunnusomaista ennen kaikkea niiden ilmaisema aikamomentti.

Erillisenä ryhmänensä Glinz on käsitellyt kaikkia niitä sanoja, joilla on oma deklinaationsa. Kaikki vanhan kieliopin neljä sijaa, nominatiivin, genetiivin, datiiivin ja akkusatiivin, hän hyväksyy myös omaan järjestelmänsä. Tätäkin asiaa hän on tutkinut korvauskokeellansa, mutta

tulos on johtanut entisen käytännön hyväksymiseen.

Luvuista Glinz huomauttaa, että niiden määräytyminen on toisinaan kongruenssisuhteessa lauseen johtojäseneen, esim. *der Mann kommt* — *die Männer kommen*, toisinaan siitä riippumaton, esim. *man sah den Mann* tai *die Männer*. Monille sijoissa taipuville sanoille on ominaista, että niiden perussisältö jo sanoo, onko kysymys yhdestä vai monesta, esim. *der Mann* — *die Männer*, *die Frau* — *die Frauen*. Jos näihin vertaamme sanoja *gross*, *schön*, *schlecht*, havaitsemme, ettei viimeksi mainituista käy ilmi luku sen paremmin kuin esim. sanoista *oben*, *unten*, *dort*, *hier*. Sen sijaan muodot *die Schönheit* — *die Schönheiten* osoittavat selvästi lukua. Tämän perusteella Glinz päätyy toteamaan, että sijoissa taipuvien sanojen asiaydin on sen luonteinen, että nämä sanat voivat määräytyä luvun puolesta, mikä taas johtuu siitä, että ne ovat käsitetyt tai ne voidaan käsitellä kokonaisuuksina, rajoittuneina suureina (als umgrenzte Grössen). Tämä rajoittuneen kokonaisuuden l. suureen luonne ei ole ominainen vain substantiiveille, vaan samalla tavoin myös muille sijoissa taipuville sanoille, ja tästä Glinz on tullut tärkeään termiin, kieliopilliseen suureeseen (Grösse), jonka luonnetta hän pitää sijoissa taipuville sanoille yhtä leimaa antavana kuin aikamomentin sisältävää ja tapahtumista ilmaisevaa luonnetta verbien sanaluokalle.

Suuresanojen yksityiskohtaiseen jakoon Glinz on päätenyt korvauskokeensa perusteella, ja siten muodostuneet ryhmät ovat erilaisia lausenjäseniä:

1) perussuure (Grundgrösse), lauseenjäsens, joka verbiin liittyvänä ajatellaan toiminnan lähteeksi tai

lähtökohdaksi, sija nominatiivi;

2) lisäysuure (Nachtragsgrösse), joka lähinnä vastaa vanhan järjestyksen appositiota;

3) järjestyssuure (Zuordnungsgrösse), esim. vertauksissa: *kleiner als sein Bruder*;

4) samankaltaisuussuure (Gleichgrösse), esim. *Kinder sind Kinder*, *Ich war ein anstelliger Junge*.

5) seuraussuure (Folgegrösse), jota voidaan erottaa eri lajeja: tarkoitussuure (Zielgrösse), akkusatiivissa oleva jäsen; kohdantosuure (Zuwendgrösse), datiiivissa oleva jäsen; osallisuussuure (Anteilgrösse), genetiivissä oleva jäsen;

6) ilmoitussuure (Angabegrösse), lauseenjäsens, joka voidaan korvata jollakin sijoissa taipumattomalla ilmauksella;

7) erikoissuure (Sondergrösse), sijoissa taipuvia sanoja, jotka kiinteästi liittyvät johonkin jäseneen, esim. *Er besucht mich*, *Er besucht uns*, *schreibt mir*.

Näitä suurejäseniä Glinz on edelleen ryhmitellyt, jolloin esim. perussuureen seuraussuureet muodostavat oman kaavasuuroiden ryhmänsä (Schemagrössen).

Myös adjektiivit (Artwörter) Glinz määrittelee toisin kuin aikaisemmat kieliopit. Niitäkin hän on tutkinut edellä mainittuja kolmea koettansa soveltaen, samalla kun on pyrkinyt irtautumaan traditionaalisen kieliopin esitystavasta.

Adjektiivit (Artwörter) esiintyvät Glinzin mukaan suuresanojen (Grössenwörter) alaryhmänä, ne ikäänkuin siirtävät suuresanalle ilmaisemansa merkityksen. Laatusanoja ovat kuitenkin vain sellaiset muodot kuin *grosse*, *grossen*, *grossen* jne., *deutliche*, *deutlichem* jne., *hübsche*, *hübsches*, *hübschem* jne., *damalige*, *damaligen* jne., *hiesige*, *hiesigen* jne.

Vastaavat sanat taipumattomina eivät Glinzin mielestä enää tosiasiallisesti ole samanlaisia kuin edellä mainitut muodot suuresanoihin liittyneinä. Päinvastoin esim. sana *hübsch* on lauseissa *Das Lied ist hübsch* ja *Er singt hübsch* täsmälleen sama, vaikka traditionaalisesti on totuttu se edellisessä lauseessa käsittämään adjektiiviksi ja jälkimmäisessä adverbiksi. Glinzin sanaluokkajaon mukaan sellaiset sanat ja muodot kuin *hübsch*, *gross*, *deutlich*, *damals*, *hier* ovat ilmoitussanoja (Angabewörter).

Tällä tavoin Glinz suorittaa kielen erittelyään, tarkastelee yksityiskohteisesti kaikkea kieleen kuuluvaa, hajottaa entisiä kategorioita ja luo niiden tilalle uusia. Erittäin kirjavaksi on osittautunut asemasanojen (Lagewörter, Stellwörter) ryhmä, joskin niille on yhteistä, että ne selittävät tilaa, tilannetta tai asemaa, oli sitten kysymys ajasta, aste-eroista, sanonnan varmuudesta, paikansapitävyydestä, suhteesta aikaisemmin lausuttuun tms. Näihin sanoihin Glinz on sisällyttänyt vanhan kielioppijärjestelmän partikkelien miltei koko runsauden, esim. *wozu*, *dazu*, *hierzu*, *darauf*, *darum*, *vorher*, *weshalb*, *aufwärts*, *erstens*, *lauter*, *leider*, *selber*, *soeben*, *genug*, *ab*, *aus*, *bei*, *zu*, *um*, *über* jne.

Lauseenjäsenten yksityiskohtainen analyysi on tehnyt tarpeelliseksi ns. sisäisten suureiden (innere Größen) erottamisen. Nämä ovat sanoja tai sanaryhmiä, jotka ovat varsinaisten lauseenjäsenten osia, mutta eivät itsenäisiä jäseniä. Tähän ryhmään kuuluvat enimmäkseen vanhan kielioppijärjestelmän attribuuttimääräykset ja myös edellä mainitut ilmoitussanat (Angabewörter) suurempiin kokonaisuuksiin liittyneinä.

Varsin tarkoin Glinz on pohtinut lauseen liiteosia (Fügeile), so. konjunktioita, jotka ovat saaneet funktioidensa mukaisia nimityksiä.

Erittäin paljon sivuja on uhrattu erilaisten lauseiden tarkasteluun ja sen perusteella suoritettuun analyysiin. Tämän puolen yksityiskohtainen erittely vaatisi kuitenkin enemmän tilaa, kuin tässä tapauksessa on käytettävänä, jos haluaisi saada asiat kirjoittajalle oikeutta tekevällä tavalla selvitettyiksi. Esitetyt yksityiskohdat riittänevät kuitenkin jo osoittamaan, että Glinz todella on luonut uuden järjestelmän, joka ratkaisevasti poikkeaa entisestä latinalaispohjaisesta systeemistä. Hänen teoksensa, joka käsittää kaikkiaan 500 tiheästi painettua suurta sivua ja joka laajuudestaan huolimatta jokaisella sivullansa tarjoaa näytteitä uudennlaisesta kieliopillisesta ajattelusta ja vyöryttää eteen sadoittain uusia, ennen käyttämättömiä oppisanoja, antaa paljon pohdittavaa. Johdonmukaisena peruslinjana siinä on edellä mainittujen kolmen kokeen sovellutus kielen vaihtelevaan ainekseen ja ennen kaikkea ennakkoluuloton vanhan järjestelmän kritiikki. Tällaisten suurisuuntaisten yritysten tulos tavallisesti on, että vaikka entisessä puutteita osoitettai-siinkin, uusi rakennelma ei muodostu kestäväksi, vaan jää jo perusteissaan horjumaan. Glinzin järjestelmä on, se voitaneen myöntää, yllättävän johdonmukainen. Erityisesti on verbien käsittely saatu kirjoittajan kokeiden perusteella monipuoliseksi ja antoisaksi. Substantiiveihin nuo kokeet sen sijaan eivät yhtä vakuuttavasti sovellu, ja lisäksi hyvin monet kieliopin alat jäävät miltei koskettamatta. Vaikka kirjoittaja ei katso esim. yksityisten äänteiden käsittelyn kuuluvan tutkimustehtävänsä, hän

kuitenkin puhuu eri sijoista ja sijoja muodostavista aineksista, vieläpä jakaa adjektiivit eri luokkiin sen mukaan, ovatko ne taipumattomia vai taipuvia. Nimenomaan äänne- ja muotooppi olisivat myös kaivanneet huomiota. Järjestelmän erikoisuuksia on sekin, ettei niillä oivaluksilla, jotka kielen äännehistoriallinen ja merkitysopillinen tutkimus on voinut esittää, ole siinä paljoakaan tilaa, siellä täällä näkee vain jonkin yksityisen viittauksen näille aloille. Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että saksalaisella kielialueella vallitsee nykyisin voimakas pyrkimys oman kielen sisäisen rakenteen ja sisäisen olemuksen itseenäiseen, monipuoliseen selvittämiseen, ja epäilemättä näin laaja ja perinpohjainen tutkimus kuin Glinzin suorittama uuden järjestelmän hahmottelu merkitsee siinä huomattavaa edistysaskelta. Teoksen vastaanotto eritoten Saksassa on ollut mitä suopein. Tämä käy ilmi Leo Weisgerberin lyhyestä esittelystä⁴ sekä mm. Robert Jahnin maininnoista.⁵ Varsin yleisesti omaksuttuna päämääränä on vapautuminen vanhasta, kahden vuosituhannen

takaisesta järjestelmästä ja uuden luominen sen tilalle.

Suomen kielen kieliopin käsitteelyyn Glinzin oppirakennelma ei voine välittömästi tuoda mitään ratkaisevasti uutta. Olen vartavasten tehnyt kokeita teoksessa esitettyjen periaatteiden soveltamiseksi kieleemme, mutta tulos on ollut kielteinen. Eritoten Glinzin siirtokoe, joka on saksan kielen uuden oppijärjestelmän tärkeimpiä lähtökohdita, on osoittautunut käyttöarvoltaan vähäiseksi. Meidän kieleemme sanajärjestys ei ole sillä tavoin yksityiskohtaisesti määräytynyt kuin saksan kielen, ja myös muut kieltemme väliset eroavuudet ovat niin suuret, ettei mitään voitettaisi, jos yritettäisiin vaikkapa vain yksityiskohdissa lähteä Glinzin viitoittamalle tielle. Mutta tämä ei ole tarkoitukseen. Glinz on pyrkinyt vain saksan kieleen sopivan järjestelmän luomiseen, ja mikäli muunkielisissä kansoissa ilmenee kieliopillista itenäisyyspyrkimystä, he tehkööt omia rakennelmiensa. Meidän kannaltamme kuitenkin eritoten koulujen vieraiden kielten opetuksen vuoksi pysymisen vanhassa olisi käytännöllisintä.

AIMO TURUNEN

⁴ Wirkendes Wort 1953|54 2. vihko ss. 116—117. ⁵ Ibid. ss. 65—74.